

UTICAJ STRANIH DIREKTNIH ULAGANJA NA EKONOMSKI RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE

Suad Isić, MA, email: suad.ibis@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Bosna i Hercegovina i zemlje regiona postaju sve više privlačni za strane investitore koji kroz strana direktna ulaganja ulaze na pomenuta tržišta i vide našu zemlju kao i zemlje regiona kao pogodno mjesto za ulaganja. Bitno je napomenuti da Bosna i Hercegovina posjeduje brojna bogatstva u resursima koja mogu da se iskoriste za privredni i ekonomski razvoj. Strana direktna ulaganja su svakako jedan od najvažnijih oblika međunarodnih tokova kapitala. Najvažniju ulogu u ovim tokovima kapitala pored investitora i korisnika ovih investicija imaju razvijene zemlje. Pravilno iskorišteni resursi od ulaganja stranih investitora jačaju i privredu na regionlanom nivou i jačaju položaj Bosne i Hercegovine u regionu. Investiranje u u našu zemlju i priljevi kapitala donose velike koristi za samu zemlju i zbog toga posebnu pažnju treba posvetiti investiranju u preduzeća jer je to od strateške važnosti za državu i za povećanje zaposlenosti i jačanje konkuretnosti na tržištu. Ovaj rad ima za cilj da prikaže uticaj stranih direktnih ulaganja na ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Strana direktna ulaganja, razvoj, preduzeća, prilivi, Bosna i Hercegovina

EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstaract: Bosnia and Herzegovina is becoming more noticeable and attractive to foreign investors entering our market via foreign direct investments (FDI) and is perceived as a suitable place for investment. It is important to note that Bosnia and Herzegovina is rich in resources that can be used for business and economic development. Foreign direct investment is certainly one of the most important forms of international capital flows. The most important role in the capital flows, besides investors and recipients of these investments, have developed countries. Properly utilized resources of foreign investors strengthen the economy at the regional level as well as the position of Bosnia and Herzegovina in the region. Investing in our country and capital inflow are beneficiary to the country as a whole and because of that the investments in the small and medium-sized enterprises require special attention. The purpose of this paper is to show the impact of the foreign direct investments on development of small and medium-sized enterprises in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Foreign direct investments (FDI), development, small and medium-sized enterprises, inflow, Bosnia and Herzegovina

1. UVOD

Danas je u svijetu veoma izražen trend globalizacije i raznih procesa integracije na svjetskom nivou, a strana direktna ulaganja u svemu tome zauzimaju značajno mjesto. Strana direktna ulaganja su veoma važna za privredni i ekonomski razvoj svake zemlje, pogotovo za zemlje koje nisu dovoljno razvijene i kojima nedostaje finansijskih sredstava za ulaganje. Na taj način nerazvijene zemlje imaju pristup novom kapitalu bez tereta koji sa sobom nose razni oblici kredita, a zemlje ulagači imaju mogućnost da plasiraju svoj kapital i tako ostvare profit i istovremeno kontrolišu rizik kojem se izlažu. Bosna i Hercegovina spada u zemlje u razvoju te su joj vrlo potrebna strana direktna ulaganja kako bi je „pogurala“. Iako je tradicionalno stanje bilo takvo da se strana direktna ulaganja uglavnom kreću iz razvijenih zemalja ka manje razvijenim zemljama, danas se javlja trend ulaganja na nivou tranzicijskih zemalja. To

je veoma interesantna tema pa je cilj ovog rada istražiti uticaj koji imaju strana direktna ulaganja iz susjednih zemalja na ekonomiju Bosne i Hercegovine. U uvodnom dijelu rečeno je nešto više o pojmu stranih direktnih ulaganja i stranog ulagača, o tome šta je potrebno da bi se ulaganje moglo nazvati stranim direktnim ulaganjem te o potencijalnim pozitivnim i negativnim efektima koji proizilaze iz stranih direktnih ulaganja. Dalje je analizirano porijeklo, kretanje i raspršenost SDU u BiH, a pri tome je poseban naglasak stavljen na SDU koja dolaze iz Hrvatske i Srbije s obzirom na to da najveći broj SDU dolaze upravo iz tih zemalja.

2. STRANA DIREKTNA ULAGANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Od kraja rata pa do 1998. godine priliv SDU u BiH je bio veoma nizak i ukupno je iznosio oko 83 miliona KM. „Po okončanju agresije na Bosnu i Hercegovinu nerezidenti su ohrabrivani da investiraju u Bosnu i Hercegovinu i uzmu učešće u procesu privatizacije“³⁶⁰, ali nedostatak formalne institucionalne strukture za regulaciju stranih direktnih ulaganja je BiH ipak činio nesigurnim mjestom za investiranje.

Zakon o politici stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini donešen je 1998. godine i to je na neki način sredilo tadašnje stanje pa su se ulaganja ubrzo značajno povećala. U augustu 1998. godine na državnom nivou osnovana je i posebna Agencija za promociju stranih investicija (engl. Foreign Investment Promotion Agency – FIPA) koja je počela sa radom krajem 1999. godine. „Osnovna zadaća FIPA-e je:

- privlačenje i povećanje priliva stranih investicija u Bosnu i Hercegovinu i poticanje postojećih investitora u zemlji na dalja ulaganja i širenje poslovanja;
- poboljšanje saradnje između privatnog i javnog sektora, predlaganje mjera za unapređenje okruženja za investiranje, a s time i ekonomskog razvoja i
- predstavljanje Bosne i Hercegovine kao zemlje poželjne za strane investitore.“³⁶¹

Nakon uspostavljanja „pravila igre“ 1998. godine, ulaganja su se udvostručila. Od tada pa do kraja 2010. g. u BiH je, prema podacima Ministarstva za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose, registrirano SDU u ukupnom iznosu od 7,61 mlrd KM. Međunarodne baze podataka poput Konferencije Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju³⁶² bilježe veća SDU od domaćih ustanova. Razlog tome leži u metodu prikupljanja relevantnih podataka. Naime, Svjetski izvještaj o ulaganjima³⁶³ ukupna SDU dijeli na tri komponente:

- vlasnički kapital (equity capital) – podrazumijeva ulaganje sredstava u dionice strane kompanije;
- reinvestirana zarada (reinvested earnings) - podrazumijeva dio zarade inostranog investitora, koja nije isplaćena u vidu dividende, već je iskorišćena za uvećanje kapitala filijale i

³⁶⁰Forum Bosne 52/11., Halibašić Muamer, *Strane direktne investicije i konkurentnost Bosne i Hercegovine*, str. 65.

³⁶¹http://www.fipa.gov.ba/local_v2/default_bs.asp

³⁶²United Nations Conference on Trade and Development

³⁶³World Investment Report, 2010, str. xvii.

- intra – kompanijske pozajmice (intra – company loans) – predstavljaju davanje sredstava na zajam u okviru jedne transnacionalne kompanije, kako između matičnog preduzeća i filijala, tako i između samih filijala.

Prema izmjenama i dopunama Zakona o politici stranih direktnih ulaganja u BiH (sl. glasnik 48/10) član 5, stav b) i c), registracionim sudovima je propisana zakonska obaveza dostavljanja Minsitarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH podataka o registrovanim privrednim društvima sa elementom stranog ulaganja iz kojih je vidljiv naziv stranog ulagača, zemlja osnivača, djelatnost i visina ugovorenog (upisanog) osnivačkog kapitala. To znači da postoji nesklad između metodologije Ujedinjenih naroda i domaće legislative. Postojeći zakonski okvir o SDU u BiH nalaže evidenciju samo vlasničkog kapitala i promjena u vlasničkom kapitalu koje se bilježe na sudovima. S tim u vezi, potrebno je poduzeti reformu u ovoj oblasti kako bi domaći zakonski okvir bio sukladan metodologiji Ujedinjenih naroda.

2.1. Kretanje stranih direktnih ulaganja u Bosni i Hercegovini

U donjoj tabeli predstavljena su strana direktna ulaganja u BiH u periodu od 1998. do 2010. godine, kao i njihove procentualne promjene:

Tabela 1. Ukupna strana direktna ulaganja u BiH (1998-2010), mil. KM

SDU	1998	'99	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	2010
Σ	117	324	310	274	604	331	1209	474	357	2394	1371	884	134
% promjene	-	176	-4	-12	120	-45	275	-61	-25	571	-43	-35	-85

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Iz tabele je vidljivo da su najveći iznosi stranih direktnih ulaganja na godišnjem nivou ostvareni u 2004. i 2007. godini. U 2004. godini SDU su iznosila 1209 miliona KM, a u 2007. to je bilo 2394 miliona KM.

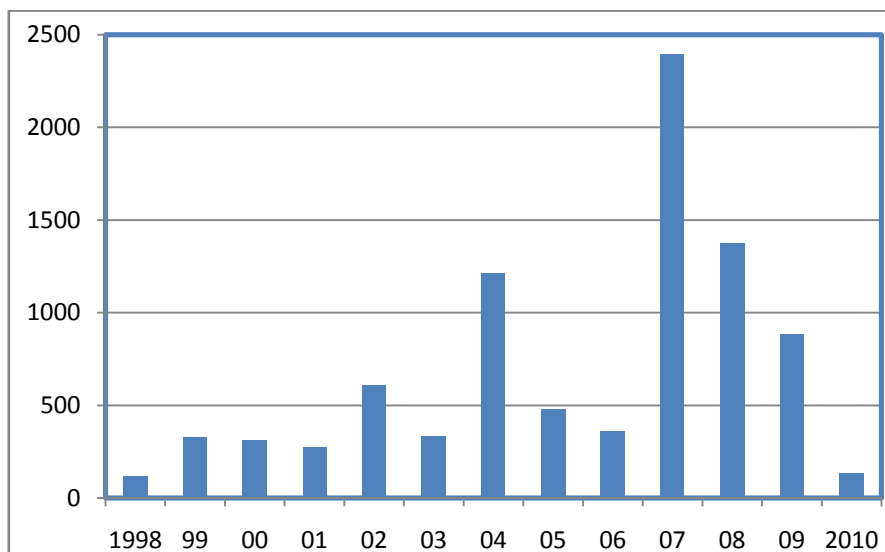
Procentualno, u 2004. g. SDU su porasla za 257% u odnosu na 2003. g., dok su 2007. g. SDU povećana za 571% u odnosu na godinu ranije. 2007. godine SDU su dostigla vrhunac u većini zemalja³⁶⁴.

Iz tabele se vidi i to da su strana direktna ulaganja u Bosni i Hercegovini izrazito nestabilna. Varijabilnost stranih direktnih ulaganja u BiH se može sagledati i iz izračuna procentne promjenjivosti na godišnjem nivou. Najveći pad SDU zabilježen je u godinama 2003., 2005., 2008. i 2010. Za 2005. i 2008. g. razlog bi mogao biti razmjerno visoka ulaganja u prethodnoj 2004., odnosno 2007. g., dok je smanjenje ulaganja u 2010. g. posljedica ekonomske krize. Da bi se stekla još jasnija slika o kretanju stranih direktnih ulaganja u BiH, dat je grafički prikaz kretanja stranih direktnih ulaganja u BiH u periodu od 1998. do 2010. Godine.

³⁶⁴World Investment Report 2000-2010., <http://www.unctad.org>

Slika 1. Ukupna SDU u BiH (1998-2010), mil. KM

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.

2.2. Raspored stranih direktnih ulaganja u Bosni i Hercegovini

U tabeli ispod je predstavljeno 10 zemalja najvećih ulagača u BiH u razdoblju od 1994. do 2010. godine. Podaci se odnose na privredna društva sa kapitalom preko 1 milion KM.

Tabela 3. Top deset zemalja ulagača u BiH (1994-2010)

R. br.	Zemlja	mil KM	%
1	Srbija	1700	22.18
2	Austrija	977.3	12.75
3	Hrvatska	943	12.30
4	Slovenija	863.8	11.27
5	Švajcarska	531.9	6.94
6	Litvanija	493.7	6.44
7	Rusija	392.6	5.12
8	Njemačka	298.6	3.90
9	Turska	257.7	3.36
10	Italija	208.9	2.73
	Σ top 10 zemalja	6667.5	87.00
	Σ SDU u BiH	7664	
	top 10/Σ SDU	87.00	

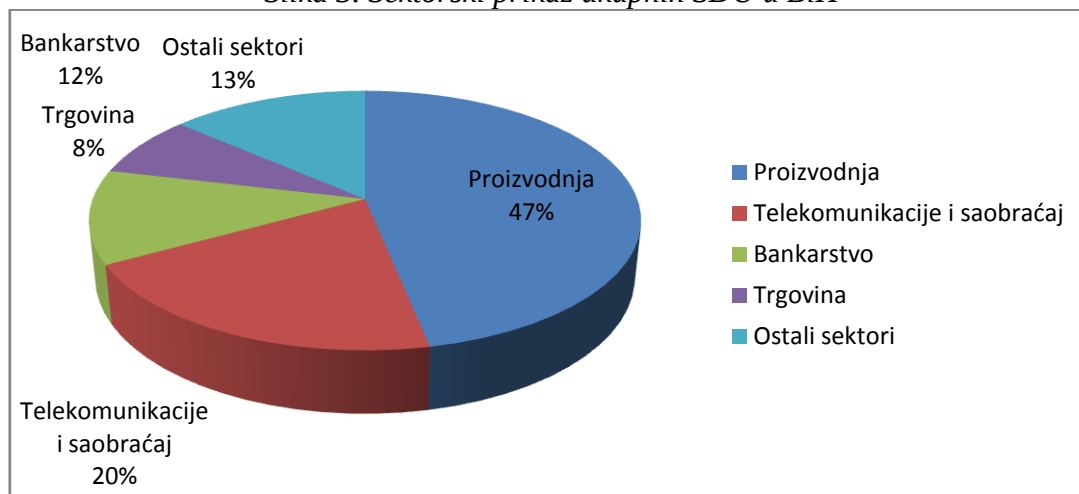
Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

10 zemalja koje su navedene u tabeli čini 87% ukupnih stranih direktnih ulaganja u Bosni i Hercegovini u posmatranom razdoblju. Od toga prvo mjesto zauzima Srbija iz koje u Bosnu i Hercegovinu dolazi 22,18 % stranih direktnih ulaganja što iznosi 1700 miliona KM.

Privredno društvo koje se nalazi na prvom mjestu u pogledu veličine ulaganja je dioničko društvo „Telekomunikacije RS a.d.“. Po veličini ulaganja znatno odstupa od ostalih društava i njegovo ulaganje iznosi 1260 miliona KM, odnosno 16,4% od ukupnog iznosa SDU u BiH. Sektorski presjek ukupnih SDU u BiH pokazuje da je gotovo polovina SDU usmjerena u sektor proizvodnje, zatim slijede telekomunikacije i saobraćaj, bankarstvo i trgovina.

Slika 3. Sektorski prikaz ukupnih SDU u BiH

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

3.STRANA DIREKTNA ULAGANJA IZ ZEMALJA REGIONA

3.1. Raspršenost stranih direktnih ulaganja iz Hrvatske

Obzirom da su iz Hrvatske i Srbije najzastupljenija SDU među južnim zemljama, i po broju i po veličini, to je od interesa analizirati SDU iz tih zemalja po lokaciji ulaganja.

Tabela 9. Entitetska zastupljenost SDU iz Hrvatske

Entiteti	Frekvencija	%
Federacija BiH	96	88.89%
Republika Srpska	10	9.26%
Distrikt Brčko	2	1.85%

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Predhodna tabela pokazuje da su SDU iz Hrvatske usmjerena prema Federaciji BiH mnogo više nego prema RS.

Tabela 10. Kantonalna zastupljenost SDU iz Hrvatske

Kantoni	Frekvencija	%
Kanton Sarajevo	22	20.37%
Hercegovačko-neretvanski Kanton	34	31.48%
Zapadnohercegovački Kanton	18	16.67%
Srednjobosanski Kanton	8	7.41%
Posavski Kanton	2	1.85%
Tuzlanski Kanton	3	2.78%
Zeničko-dobojski Kanton	1	0.93%
Unsko-sanski Kanton	2	1.85%
Kanton br. 10	6	5.56%

*Izvor:*Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Gornja tabela pokazuje da su SDU iz Hrvatske, u pogledu kantonalne raspršenosti, u velikoj mjeri (preko 55 %) smještene u tri kantona sa značajnim udjelom stanovništva hrvatske nacionalnosti iz čega se može zaključiti da su SDU iz te zemlje pod uticajem kulturnih sličnosti. Ta tri kantona su: Hercegovačko-neretvanski Kanton u kome na osnovu popisa stanovništva iz 1991. g. ima 40,7% Hrvata, zatim Zapadnohercegovački Kanton sa 96,8% Hrvata i Srednjobosanski Kanton u kome ima 38,7% stanovnika hrvatske nacionalnosti. Ovakva tvrdnja se dodatno može poduprijeti pregledom SDU iz Hrvatske u entitetu RS prikazanom u donjoj tabeli.

Tabela 11. SDU iz Hrvatske u RS

Općina	Frekvencija	%
Banja Luka	2	1.85%
Doboj	3	2.78%
Laktaši	1	0.93%
Prijedor	2	1.85%
Teslić	1	0.93%
Prnjavor	1	0.93%

*Izvor:*Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

3.2. Raspršenost stranih direktnih ulaganja iz Srbije

Na sličan način, 3/4 SDU iz Srbije idu u entitet RS, a samo 1/3 u FBiH i Brčko Distrikt što nam govori da su i strana direktna ulaganja iz Srbije pod uticajem kulturnih sličnosti te više SDU ide u područja gdje žive stanovnici srpske nacionalnosti. Sve navedeno jasnije je predstavljeno u narednoj tabeli.

Tabela 12. Entitetska zastupljenost SDU iz Srbije

Entiteti	Frekvencija	%
Federacija BiH	13	19.12%
Republika Srpska	52	76.47%
Distrikt Brčko	3	4.41%

Izvor:Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Od ukupnih stranih direktnih ulaganja iz Srbije u FBiH najveći broj je smješten u Kantonu Sarajevo što je shvatljivo imajući u vidu važnost glavnog grada kao i značajne kapacitete za prihvatanje stranih direktnih ulaganja. Ulaganja u Kanton Sarajevo količinski značajno odstupaju od ulaganja u ostale kantone, a to je predstavljeno u sljedećoj tabeli.

Tabela 13. Kantonalna zastupljenost SDU iz Srbije

Kantoni	Frekvencija	%
Kanton Sarajevo	10	14.71%
Zeničko-dobojski Kanton	1	1.47%
Hercegovačko-neretvanski Kanton	1	1.47%
Tuzlanski Kanton	1	1.47%

Izvor:Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Naredna tabela pokazuje raspored SDU u RS po općinama.

Tabela 14. Raspored SDU u RS po općinama

Općina	Frekvencija	%
Banja Luka	22	32.35%
Bijeljina	7	10.29%
Bratunac	1	1.47%
Doboj	2	2.94%
Istočni Stari Grad	1	1.47%
Bosanska Dubica	1	1.47%
Laktaši	4	5.88%
Oštra Luka	1	1.47%
Pale	1	1.47%
Prijedor	2	2.94%
Prnjavor	2	2.94%
Bosanski Šamac	1	1.47%
Sokolac	1	1.47%
Teslić	1	1.47%
Trebinje	3	4.41%
Zvornik	2	2.94%

Izvor:Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH i izračun autora.

Iz tabele se vidi da je gotovo polovina SDU iz Srbije u entitet RS smještena u tri općine: Banjoj Luci, Bijeljini i Laktašima.

4. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina kao zemlja u razvoju, da bi opstala i ravila se, mora koristiti inostranu pomoć budući da je domaća štednja nedovoljna. Strana direktna ulaganja su veoma popularan vid te pomoći. Strana direktna ulaganja u Bosni i Hercegovini su bila veoma varijabilna tokom proteklih 15-ak godina. U zadnjih 7 godina su viša u odnosu na predhodne godine, ali ipak su i dalje varijabilna, a prošle godine su kao rezultat ekonomske krize značajno opala – skoro da su se spustila na onaj nivo koliko su iznosila 1998. godine. Državni zakon i entitetski zakoni koji regulišu strana direktna ulaganja u BiH međusobno su usklađeni i to je u politički nestabilnoj državi kao što je BiH veoma dobar znak, međutim, u odnosu na međunarodne zakone i propise o stranim direktnim ulaganjima, ipak postoje odstupanja. Ta odstupanja treba otkloniti kako bi BiH dostigla međunarodne standarde u ovoj oblasti.

U BiH su strana direktna ulaganja raspoređena tako da ih je više od 90% plasirano u razvijene i srednje razvijene općine. S obzirom na to da je tržišna utakmica takva da opstaju samo najbolji i najjači, velika je vjerovatnoća da će preduzeća u manje razvijenim područjima BiH izgubiti tu utakmicu i biti istisnuta sa tržišta od strane velikih firmi, pogotovo s obzirom na to da se stranim ulagačima prave mnogi ustupci kao što su poreske olakšice i izuzimanje od plaćanja carina, kako bi im se BiH učinila privlačnom za investiranje. To domaće proizvođače izlaže snažnoj konkurenciji iz inostranstva. Pri sadašnjem stadiju konkurentnosti domaćih preduzeća nije sasvim jasno da li će ona imati dovoljno snage da izdrže takvu tržišnu utakmicu.

Smatram da treba promovisati domaća preduzeća i njihove proizvode i usluge, zakone i propise napraviti tako da privlače strane investicije ali ipak štite domaće proizvođače i da su u skladu sa međunarodnim zakonima kako bi se primjenjivala ista metodologija za mjerenje stranih direktnih ulaganja koja se primjenjuje u svijetu te raditi na tome da se postojeća slaba infrastruktura manje razvijenih područja poboljša kako bi i ta područja bila povoljno i atraktivno tlo za strana ulaganja i kako bi se razvila. U suprotnom, strana direktna ulaganja u Bosni i Hercegovini bi mogla iznevjeriti očekivanja koja postoje spram njih.

Popis literature:

- [1] Forum Bosne 52/11., Halibašić Muamer, *Strane direktne investicije i konkurentnost Bosne i Hercegovine*
- [2] Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2008. Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994. do 31.12.2007. godine. Sarajevo, <http://www.mvteo.gov.ba>
- [3] *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Fourth Edition, 2008.
- [4] *World Investment Report 2000–2010.*, UNCTAD: <http://www.unctad.org>
- [5] [online] <http://www.fipa.gov.ba>
- [6] [online] <http://www.cbbh.ba/>